

Okres lateński i rzymski

BOGUSŁAW ABRAMEK

BADANIA ARCHEOLOGICZNE W KONOPNICY NAD WARTĄ
W LATACH 1973-1975

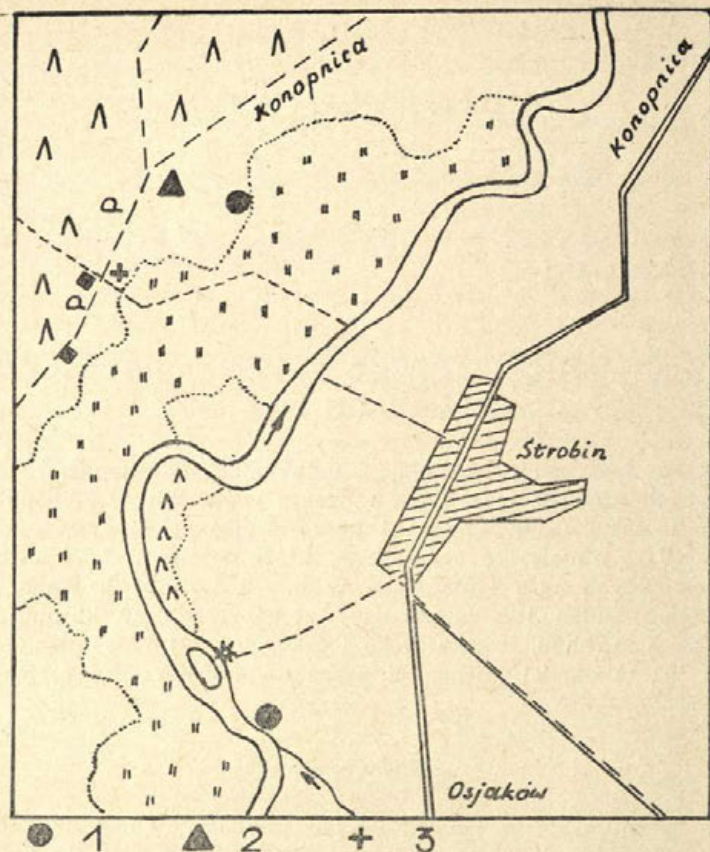
Artykuł ten jest kolejną publikacją omawiającą dotychczasowe wyniki badań archeologicznych prowadzonych przez muzeum wieluńskie w Konopnicy nad Wartą. Jest on zarazem uzupełnieniem i poszerzeniem sprawozdania zamieszczonego w tomie XXVIII niniejszego czasopisma, które informowało o ciekawszych odkryciach dokonanych na cmentarzysku w latach 1973-1974¹. Warto przypomnieć, że przedmiotem badań jest interesujący zespół osadniczy kultury przeworskiej, składający się z kurhanu, cmentarzyska i osady (ryc. 1). Z wymienionych obiektów przebadano już w całości kurhan, a prace na cmentarzysku zostaną zakończone w roku 1976.

Kurhan, stan. 5

Kurhan znajduje się w pobliżu brzegu pradoliny Warty na polu Stanisława Nowaka, w odległości ok. 50 m od polnej drogi z Konopnicy do Bębnowa. Miejskowa ludność od dawna uważała ten kopiec za zbiorową mogiłę żołnierzy napoleońskich. W pobliżu znajdowały się kiedyś jeszcze dwie takie mogiły, które zniszczono w czasie karczowania drzew przed 1939 r. Rozkopywanie nasypu prowadzono warstwami mechanicznymi co 20 cm. Po ustaleniu pierwotnego zasięgu bruku kamiennego, zalegającego w centrum kurhanu, część nasypu zalegająca poza jego zasięgiem przekopana została warstwami od razu do calca, z tym, że przy murkach przekrojowych pozostawiono rowki kontrolne szerokości 1 m. Plany poszczególnych faz rozkopywania kurhanu wykonano w skali 1:25 i 1:20, a plany bardziej szczegółowe w skali 1:10.

W chwili rozpoczęcia badań nasyp ziemny kurhanu liczył u podstawy 21 m średnicy i ok. 120 cm wysokości (ryc. 2). Bezpośrednio pod warstwą próchnicy zalegał ilowaty i twardy piasek o zabarwieniu szaro-żółto-popielatym. Kolejną warstwę nasypu tworzył dość miękki piasek o nieco ciemniejszym zabarwieniu. Jądro kurhanu stanowił bruk kamienny o średnicy ok. 7 m, który usypano z głazów różnej wielkości. Na skraju bruku leżały duże kamienie ważące po kilkadziesiąt kilogramów. W partii szczytowej kamienne jądro było częściowo zdekompletowane. Bezpośrednio pod kamieniami znajdowały się obok siebie trzy groby jamowe i resztki paleniska (ryc. 3), usytuowane nieco na zachód od wyznaczonego centrum kurhanu. Wszystkie trzy groby zalegały na różnych poziomach. Najniżej położony był grób 1, wyżej zalegał grób 3 (o ok. 10 cm) i grób 2 (o ponad 15 cm).

¹ B. Abramek, *Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy, woj. Sieradz*, Spraw. Arch., t. XXVIII: 1976, s. 219-230.

Ryc. 1. Plan sytuacyjny stanowisk archeologicznych:

1 — osada; 2 — kurhan; 3 — cmentarzysko

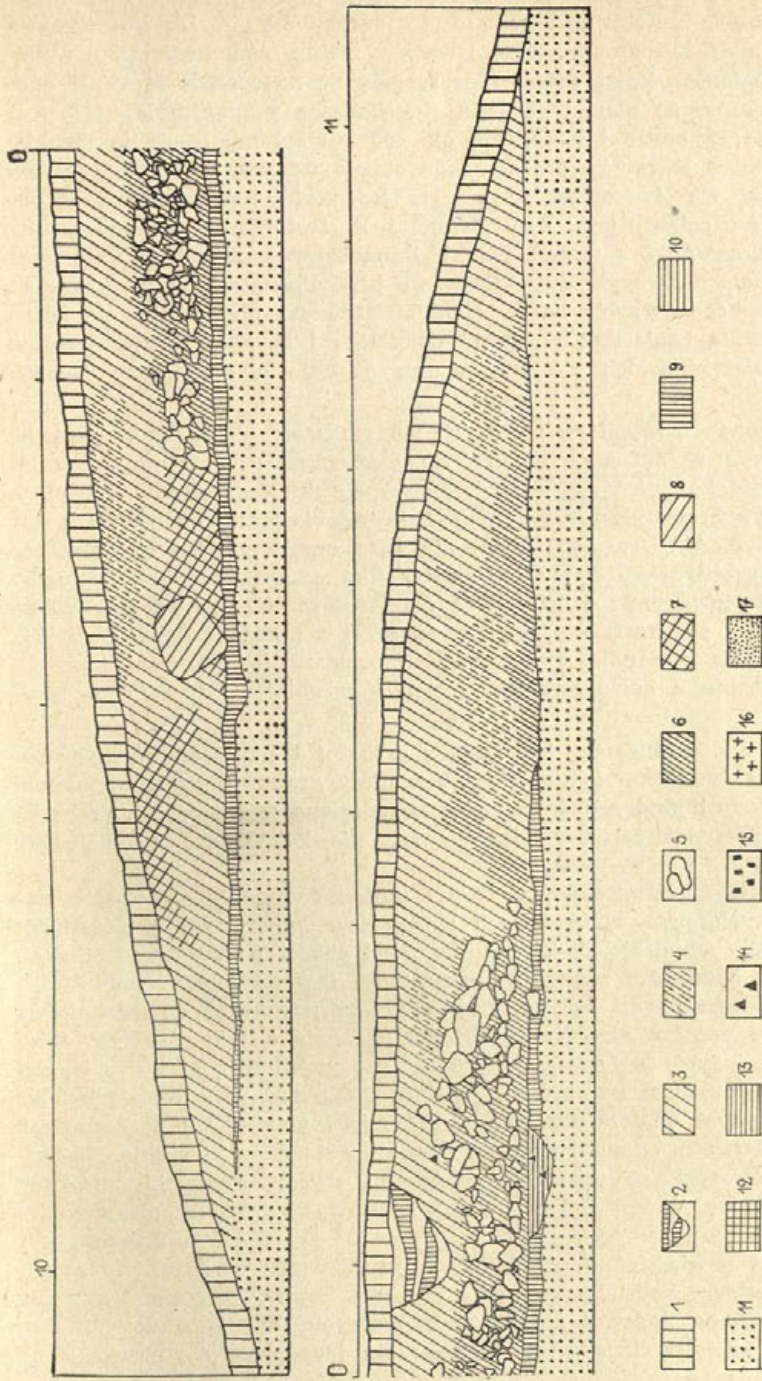
Situation plan of archaeological sites:

1 — settlement; 2 — barrow; 3 — cemetery

Ten ostatni ukazał się niespodziewanie w czasie rozbiierania bruku, bowiem kamienie zalegały jeszcze poniżej poziomu grobu. W tej części kurhanu warstwa pierwotnej próchnicy zalegała nierówno, co może tłumaczyć różne położenie grobów, a jednocześnie jest dowodem, że miejsce, na którym usypano kurhan, nie było specjalnie przygotowywane. Pozostałości paleniska, a raczej stosu ciałałanego, świadczą również o tym, iż kurhan usypano bezpośrednio na miejscu kremacji. Brak było w tym kurhanie warstwy ciałałalenia, inaczej niż to miało miejsce w odległym o 20 km Przywozie².

Omawiany kurhan nie dostarczył zbyt obfitych materiałów, przy czym większość ceramiki została zdeformowana w ogniu stosu. W całym nasypie znaleziono zaledwie 15 małych ułamków naczyń ręcznie lepionych, kilka kawałków żelaznej blachy, a wśród kamieni natrafiono na połowę nieckowatych żaren. Nieco ciekawiej przedstawiało się wyposażenie grobów.

² I. Jadczyk, *Wyniki badań w Przywozie, pow. Wieluń, na stanowisku 1 i 1a z okresu wpływów rzymskich*, *Spraw. Arch.*, t. XXIII: 1971, s. 169-180.

Ryc. 2. Konopnica, woj. Sieradz. Stan. 5. Przekrój kurhanu:

1 — humus; 2 — współczesny wkop; 3 — twarda ziemia szaro-żółto-popielata; 4 — ziemia o rdzawym odcieniu; 5 — kamienie; 6 — miękka ziemia ciemniejsza od 3; 7 — ziemia siwociemno-brunatna; 8 — ziemia siwa; 9 — pierwotna próchnica; 10 — ziemia brunatnopolielata; 11 — calej; 12 — ziemia prawie czarna; 13 — ziemia ciemnobrunatna; 14 — ceramika; 15 — węgle; 16 — przepalane kości; 17 — przepalony piasek

Section through the barrow:

1 — humus; 2 — modern ditch; 3 and 4 — grey-yellow and reddish earth; 5 — stones; 6, 7 and 8 — earth in various shades of grey; 9 — primary humus; 10 — brown-grey earth; 11 — primary ground; 12 and 13 — black and dark-brown earth; 14 — pottery; 15 — charcoal; 16 — cremated bones; 17 — burnt sand

Grób 1, jamowy, kształtu owalnego o wymiarach 140 × 125 cm (ryc. 3). Płytką jamę wypełniała brunatnopozielata ziemia z nielicznymi węgielkami i niewielką ilością przepalonych kości, które zalegały głównie na spodzie jamy. W grobie 1 znaleziono łącznie 33 ułamki ceramiki, pochodzące przynajmniej z 8 różnych naczyń ręcznie lepionych i toczonych, ok. 300 g stopionej w ogniu cienkiej blachy brązowej i kilka kawałków przepalonego okucia żelaznego (ryc. 4c). Wśród ceramiki wyróżniają się 4 fragmenty małego, toczzonego naczynia misowatego z obustronnie czarną polewą (ryc. 4a). Zdaniem B. Rutkowskiego³ nie znamy dotąd tego rodzaju ceramiki z terenu Polski. Ponadto w grobie tym na uwagę zasługują ułamki małego naczynia dwustożkowego przepalonego w ogniu (ryc. 4b), fragmenty dość kruchego naczynia barwy ciemnobrązowej z pierścieniową nóżką (ryc. 4e) oraz naczynia baniastego o grubej domieszce i chropowatym brzuścu (ryc. 4d). Dalsze ułamki dwóch pierwszych naczyń znaleziono także w grobach 2 i 3.

Grób 2, jamowy, o wymiarach 190 × 140 cm (ryc. 3). Nieckowata jama o głębokości zaledwie 20 cm wypełniona była ciemnobrunatną ziemią przemieszaną z przepalonymi kośćmi i węgielkami. W wypełnisku tego grobu znaleziono kawałek imacza z trapezowatym zakończeniem i dwoma otworami na nity (ryc. 4i), kolistą sprzączkę (ryc. 4h), fragment bliżej nie określonego przedmiotu żelaznego zakończonego spłaszczonym guzkiem (ryc. 4j), kilka zniekształconych w ogniu ułamków żelaznego okucia oraz kilkadziesiąt fragmentów różnych naczyń. Wśród tych ostatnich znalazł się fragment toczonej miseczki z czarną polewą (ryc. 4f), część brzuśca naczynia starannie wykonanego z poziomymi żeberkami (ryc. 4l) i dwa ułamki naczynia z kolankowatym uchem i zgrubiałym, zdobionym brzegiem (ryc. 4k).

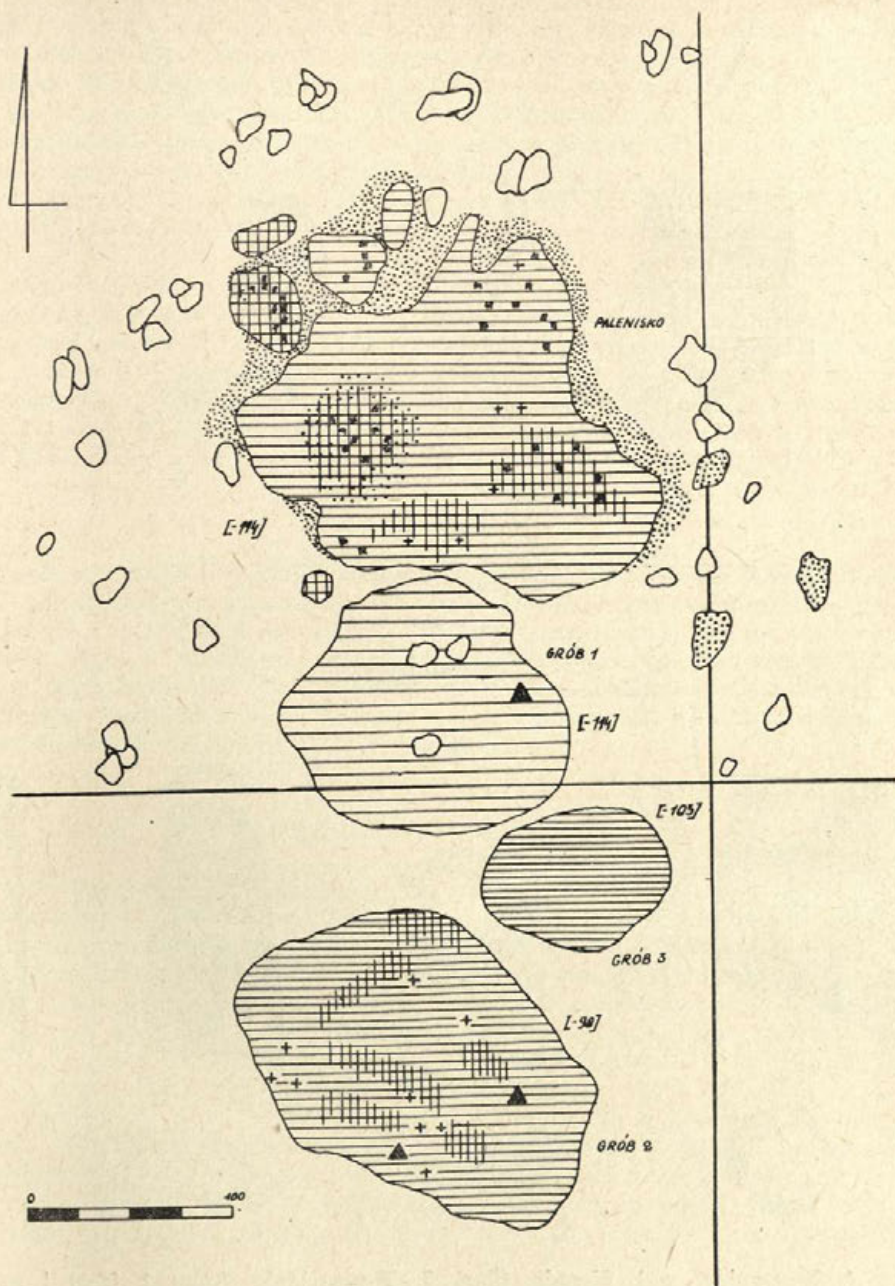
Grób 3, jamowy, usytuowany był między grobami 1 i 2. Mała jama grobowa wypełniona była brunatną ziemią. Cały inwentarz grobu stanowiły 3 ułamki naczyń ręcznie lepionych (których dalsze części znaleziono w sąsiednich grobach), kilka kawałków stopionej żelaznej blachy oraz niewielka ilość przepalonych kości.

W całym materiale ceramicznym wyróżnić można fragmenty kilkunastu naczyń ręcznie lepionych, przeważnie małych rozmiarów, wykonanych z dodatkiem niewielkiej domieszki schudzającej. Wyjątkiem, jeśli chodzi o grubość domieszki, są ułamki naczynia baniastego znalezione w grobie 1 i w nasypie kurhanu. Dwa ułamki naczynia o zgrubiałym brzegu z linią falistą nawiązują do zdobnictwa ceramiki toczonej z późnego okresu rzymskiego. Naczynie o takim samym składzie gliny i barwie, jedynie bez ornamentu, znaleziono w jednej z jam strobińskiej osady⁴ datowanej na stadium B2 okresu rzymskiego. Również do pozostałych form naczyń ręcznie lepionych znaleźć można analogie wśród materiałów pochodzących z pobliskiego cmentarzyska (stan. 7) i wspomnianej już osady w Strobiniu. Niewątpliwie najwartościowszym znaleziskiem są ułamki dwóch toczonych miseczek z czarną polewą, które stanowią, jak dotąd, unikatowy import na naszych ziemiach.

Niewiele można powiedzieć o przedmiotach metalowych, trudnych do zidentyfikowania z wyjątkiem kolistej sprzączki i kawałka imacza. Stopione fragmenty brązowej blachy pochodzą zapewne z metalowego naczynia. W tej grupie zabytków najciekawszy jest kawałek imacza ze względu na jego walory chronologiczne.

³ Opinię taką wyraził B. Rutkowski po obejrzeniu tej ceramiki na posiedzeniu w Krakowie, w którym uczestniczył autor sprawozdania.

⁴ Badania na osadzie z okresu rzymskiego w Strobiniu prowadzi muzeum wiełuńskie, w którym przechowywane są także wszystkie materiały pochodzące z tych badań.

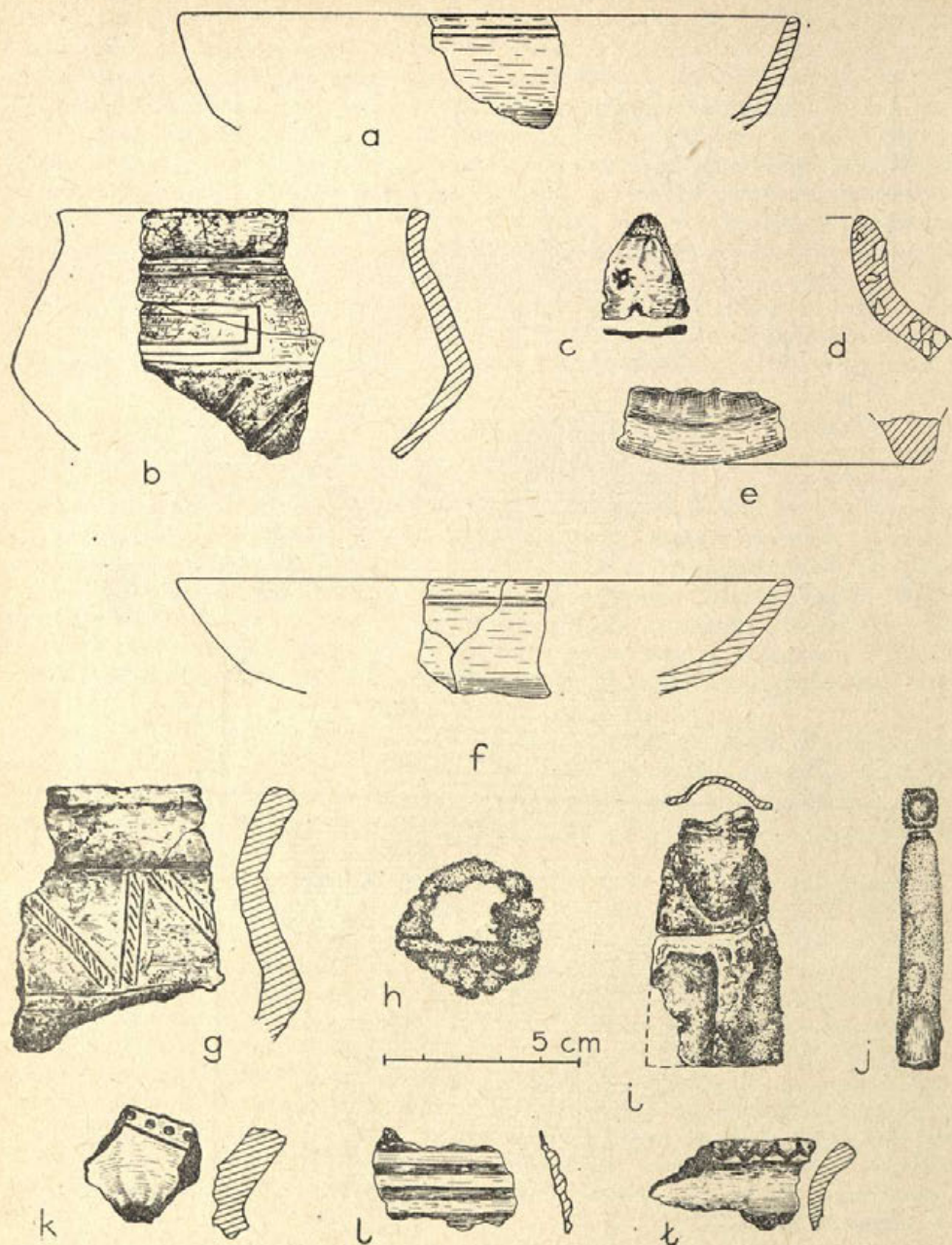
Ryc. 3. Konopnica, woj. Sieradz. Stan. 5. Centrum kurhanu po usunięciu kamiennego bruku

Legenda — patrz ryc. 2

Centre of the barrow after removal of stone pavement

For the explanations see fig. 2

<http://www.rcin.org.pl>

Ryc. 4. Konopnica, woj. Sieradz. Stan. 5. Wyposażenie grobu 1 (a-e) i grobu 2 (f-l)

Furniture from grave 1 (a-e) and grave 2 (f-l)

Przyjmuje się, iż imacze tego typu są charakterystyczne dla fazy B2⁵. Na schyłek tej fazy można również datować większość form ceramicznych z kurhanu w Konopnicy oraz ułamki toczonych miseczek⁶. Możemy więc przyjąć, że usypanie omawianego kurhanu miało miejsce pod koniec fazy B2 lub też niewiele później. Wszystkie trzy groby jamowe są niewątpliwie pochówkami jednoczesnymi, bowiem w ich wypełnisku znaleziono ułamki tych samych naczyń zniszczonych w czasie obrzędu pogrzebowego. Nie wiadomo jednak, czy groby te kryją szczątki trzech różnych osób, gdyż nie przeprowadzono jeszcze badań antropologicznych. Charakter wyposażenia grobu 2 wskazuje na obecność osobnika męskiego. Wydaje się, iż do grobów złożono jedynie część szczątków pozostałych po dokonanej akcie kremacji — przemawia także za tym brak warstwy ciałaopalenia — a co za tym idzie, wyposażenie grobów zapewne nie odzwierciedla w pełni pozycji społeczno-ekonomicznej pochowanych w kurhanie osób⁷. Między kurhanem a cmentarzyskiem istniał z pewnością bliski związek, za czym przemawiają położenie tych obiektów obok siebie, formy grobów oraz podobne zwyczaje pogrzebowe. W kurhanach (mam na myśli również kurhany zniszczone) grzebano zapewne wybitniejszych przedstawicieli rodu, podczas gdy na cmentarzysku pozostałych jego członków.

Cmentarzysko, stan. 7

W poprzednim sprawozdaniu zamieszczono informację dotyczącą odkrycia i położenia stanowiska, wstępne uwagi na temat obrządku pogrzebowego oraz charakterystykę 4 najciekawszych wówczas zespołów grobowych⁸. Obecnie, po trzech kolejnych sezonach badawczych, można już dokonać ogólnego podsumowania rezultatów dotychczasowych prac, których całkowite zakończenie przewidziane jest na rok 1976. Przebadany teren stanowi prawdopodobnie 2/3 całości cmentarzyska i raczej niewiele już się zmieni w jego problematyce.

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Na cmentarzysku w Konopnicy odkryto dotąd 125 grobów oraz 3 małe jamy bez wyposażenia — może groby symboliczne. Pośród grobów wyróżniono tylko 6 pochówków popielnicowych, 5 warstwowych, pozostałe zaś to groby jamowe. Niewątpliwie charakterystyczną formą pochówka dla omawianego cmentarzyska są groby jamowe. Do poprzednich uwag na temat tych grobów można dodać jeszcze kilka nowych spostrzeżeń. Zaobserwowano, że duże rozmiary jam i ciemne zabarwienie wypełniska łączyły się zawsze z grobami starszymi z faz PL III-B1. W trzech przypadkach wystąpiły podwójne groby jamowe razem złączone (ryc. 6 a), przy czym jeden z nich był zawsze mniejszy i skromniej wyposażony. Na cmentarzysku w Konopnicy wyróżniono ok. 30 jamowych pochówków cząstkowych (ryc. 6 d), z tym że występowały one już od fazy B1 okresu rzymskiego⁹.

Prawie wszystkie groby popielnicowe, z wyjątkiem grobu 53, zostały mniej lub bardziej uszkodzone w czasie orki (ryc. 6 c), co poważnie utrudnia przeprowa-

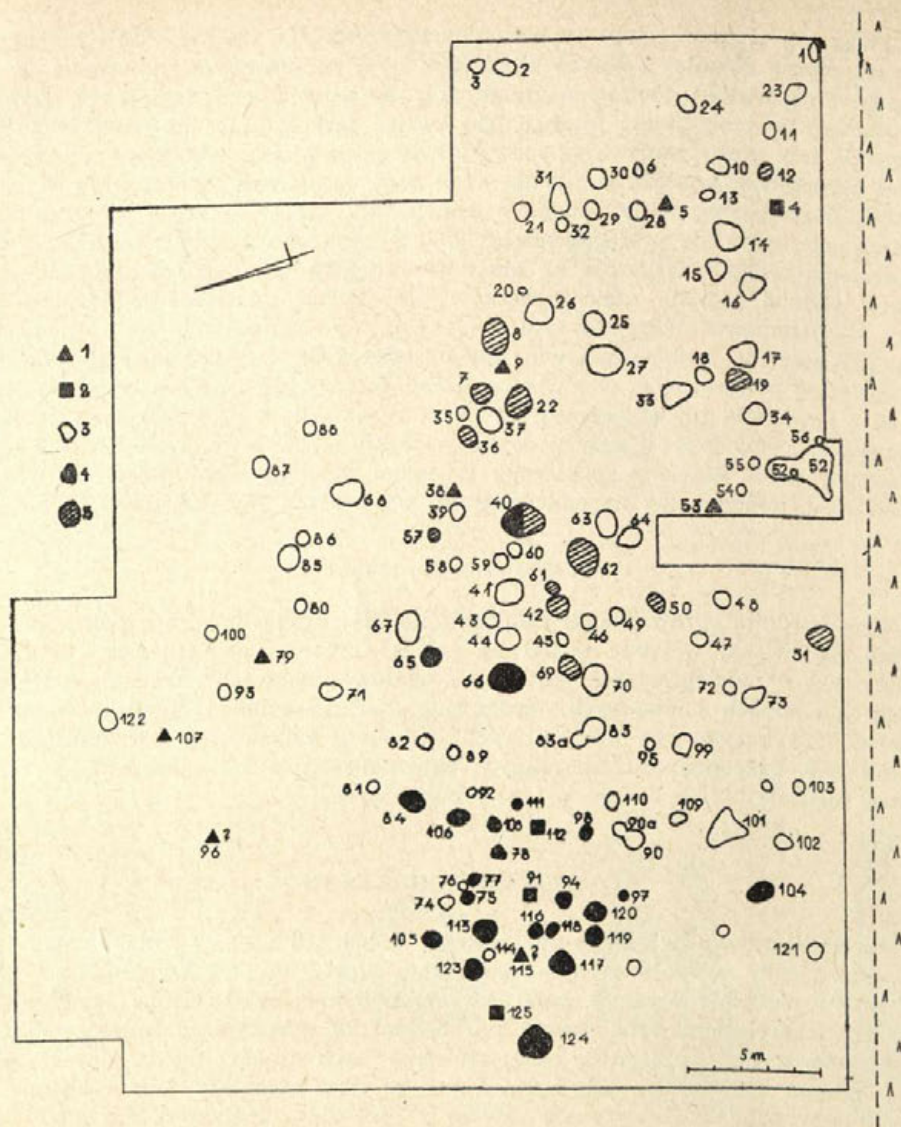
⁵ T. Liána, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA, t. XXXV: 1970, s. 453.

⁶ Jest to sugestia B. Rutkowskiego.

⁷ Niewykluczony jest też pochówek jednej osoby, której szczątki umieszczono w 3 odrębnych jamach, tak jak to miało podobno miejsce w kurhanach podkarpackich w pierwszych wiekach n.e.

⁸ A b r a m e k, *Cmentarzysko...*, s. 219-230.

⁹ Małe groby o prawie symbolicznym tylko wyposażeniu charakterystyczne są dla późnego okresu rzymskiego.

Ryc. 5. Konopnica, woj. Sieradz. Rozmieszczenie grobów na cmentarzysku w Konopnicy:

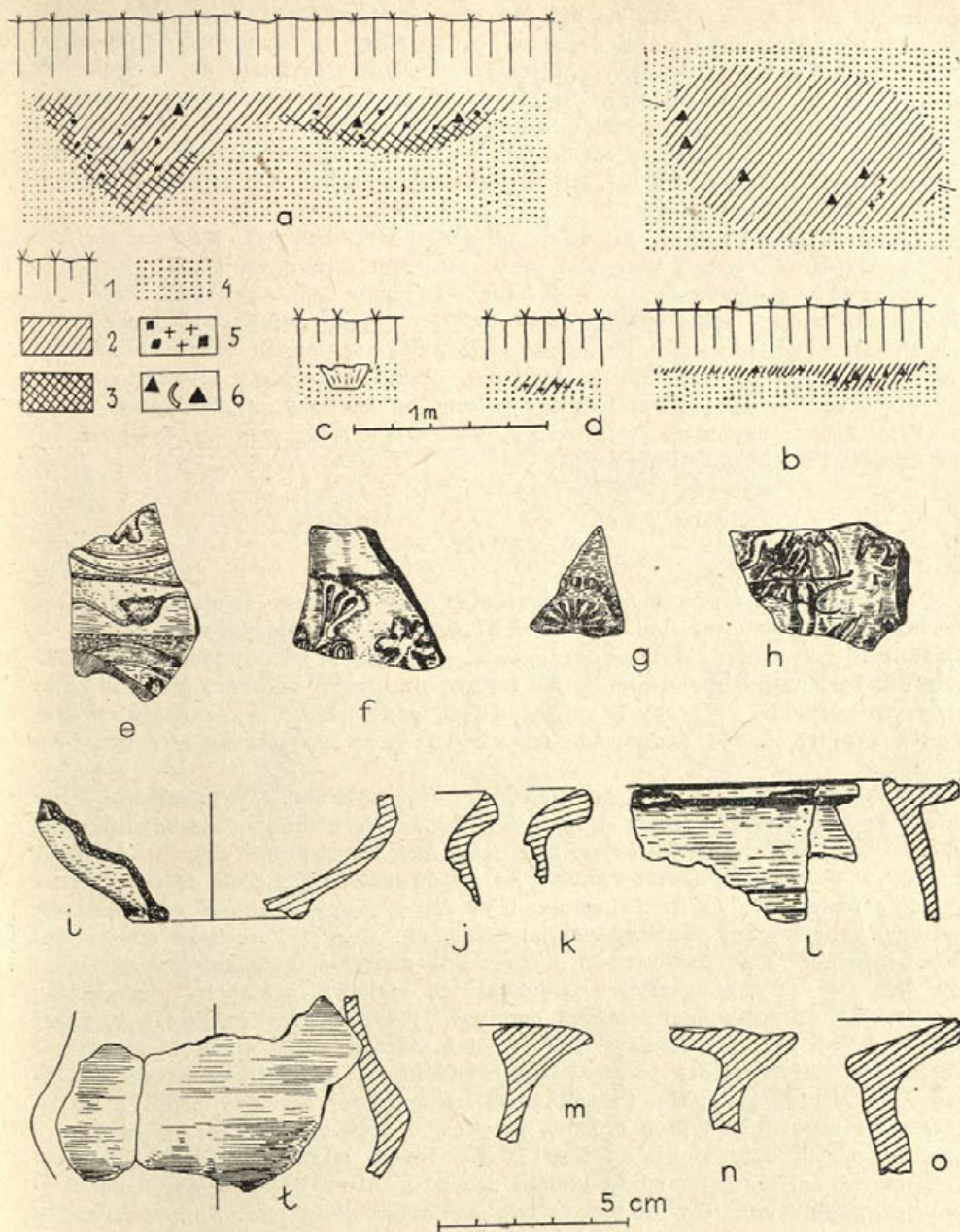
1 — groby popielnicowe; 2 — groby warstwowe; 3 — groby jamowe; 4 — groby z ceramiką toczoną; 5 — groby jamowe z terra sigillata

Distribution of graves on the cemetery at Konopnica:

1 — urn graves; 2 — scattered cremation burials; 3 — pit graves; 4 — graves with wheel-made pottery; 5 — pit graves with terra sigillata

dzenie ich charakterystyki. Warto odnotować, że tylko w grobie 79, gdzie celowo rozbita misa spełniała funkcję popielnicy, stwierdzono obecność szczątków stosu. Groby popielnicowe występowały w północnej i wschodniej części cmentarzyska (ryc. 5). Zachowane materiały pozwalają datować najstarsze groby popielnicowe na fazę B1, młodsze zaś nie przekraczają fazy B2.

Terminem „groby warstwowe” określono miejsca występowania zabytków roz-

Ryc. 6. Konopnica, woj. Sieradz. Przekroje grobów: 5 (c), 20 (d), 52 i 52a (a), 91 (b) oraz terra sigillata (e-h) i ceramika toczona (i-o) z cmentarzyska:

1 — próchnica; 2 — piasek szaro-żółto-brązowy; 3 — ziemia czarna; 4 — żółty piasek; 5 — węgle i kości; 6 — ceramika

Section through graves: 5 (c), 20 (d), 52 and 52a (a), 91 (b); terra sigillata (e-h) and wheel-made pottery (i-o) found in the cemetery:

1 — humus; 2 — grey-yellow-brown sand; 3 — black earth; 4 — yellow sand; 5 — charcoal and bones; 6 — pottery

proszonych na przestrzeni 150 do 200 cm bez jamy grobowej lub z jamą płytką i słabo czytelną (ryc. 6 b). Groby warstwowe zalegały na głębokości 30-38 cm od powierzchni. Występowały one w najmłodszej części cmentarzyska, z wyjątkiem grobu 4, a w ich wyposażeniu znajdowano m. in. ułamki naczyń toczonych i sprzączki z jednostronnie zgrubiałą ramą. Fakty te potwierdzają datowanie tego typu grobów na późny okres rzymski. Grób 4, w którym znajdowała się ceramika o cechach późnolateńskich (ryc. 8 g) i wczesnorzymskich, byłby najstarszym ze znanych grobów warstwowych.

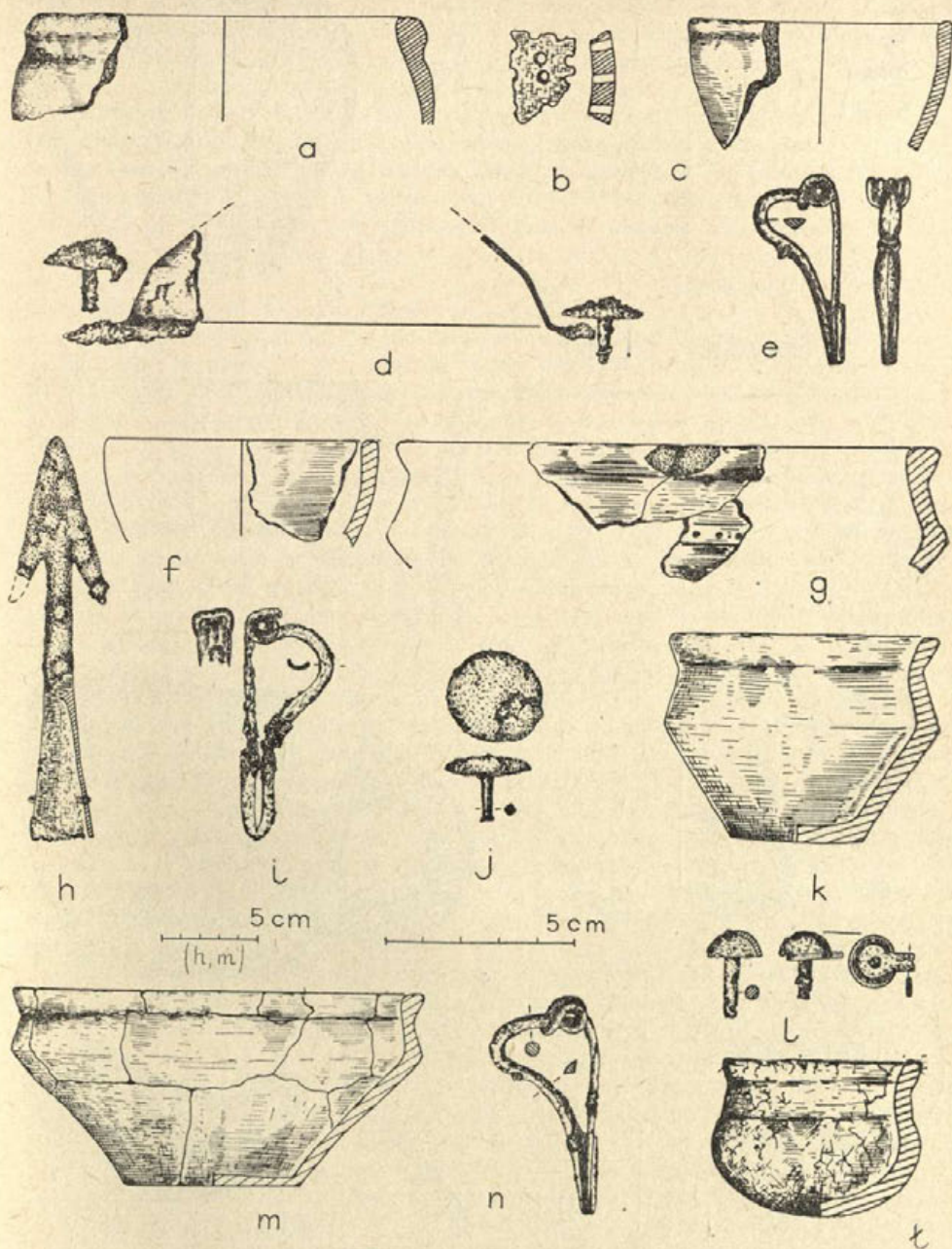
Ciekawym zjawiskiem w dziedzinie obrządku pogrzebowego było celowe wbiwanie w wypełnisko grobu noża lub grotu oszczepu (groby 66, 67, 73, 104). Inny przejaw rytuału pogrzebowego to wkładanie do grobów jamowych kawałków umba ewentualnie samych tylko nitów. Potwierdziło się także zjawisko celowego tłuczenia naczyń oraz wrzucania do grobów wtórnie przepalonych ułamków ceramiki, o czym pisałem w poprzednim sprawozdaniu. Niektóre elementy wyposażenia grobów np. przęśliki, noże z kółkiem i sprężyny od zamków, można łączyć z pochówkami kobiet, natomiast groty oszczepów, umba i nity, brzytwy, krzesiwa, nożyce i szydła z pochówkami mężczyzn.

MATERIAŁY

Podstawowym składnikiem wyposażenia grobów była ceramika. Obecność przedmiotów metalowych stwierdzono w 37 grobach, przy czym aż w 18 były to egzemplarze pojedyncze. Wyroby ceramiczne, ze względu na ich właściwości techniczne, podzielono na trzy grupy. Grupę I stanowią ułamki naczyń i nieliczne okazy całe ręcznie lepiące. Do grupy II zaliczono fragmenty naczyń wykonanych na kole, a do grupy III ułamki naczyń importowanych spoza obszaru kultury przeworskiej.

Grupa I stanowi oczywiście przytłaczającą większość całości wyposażenia. Przeważają w niej ułamki naczyń starannie wykonanych z drobną i średnioziarnistą domieszką, barwy kremowo-różowo-popielatej lub obustronnie czarnej. Naczynia te miały w zasadzie niewielkie rozmiary, a wśród nich dość licznie reprezentowane są okazy małe (ryc. 7 k, l). Ta odmiana ceramiki grupy I charakteryzowała się stosunkowo bogatym i różnorodnym zdobnictwem. Często stosowano motyw meandry i jodełki oraz nakłuwanie powierzchni naczynia końcem ptasiego pióra (ryc. 8 g). Na jednym naczyniu zachował się ciekawy ornament stempelkowy (ryc. 8 h). Wśród omawianej ceramiki dominowały formy dwustożkowe (ryc. 8 a, e), rzadziej formy jajowate, baniaste lub też o brzuścach półkulistych i stożkowych. Ustalenie proporcji między poszczególnymi typami jest niemożliwe ze względu na fragmentaryczność materiału. Ceramika zaliczona do tej odmiany grupy I występowała we wszystkich typach grobów, przy czym była ona elementem dominującym w grobach datowanych na fazy B1-B2. Drugą odmianę grupy I, liczebnie mniejszą w swej masie, stanowią ułamki naczyń grubościennych, których powierzchnie są zwykle szorstkie lub też celowo obmazane gliną (ryc. 8 c). Naczynia te wykonano z gliny schudzonej średnio- i gruboziarnistym tłucznem z dodatkiem miki. Chropowacenie nigdy nie obejmowało całej powierzchni naczynia. Naczynia tej odmiany były rzadko zdobione. Wśród omawianej odmiany ceramiki dominowały formy jajowate i naczynia o esowatym profilu. Do I grupy wyrobów ceramicznych zaliczono jeszcze kilka ułamków okrągłych i płaskich talerzy, które znaleziono w 3 grobach, 25 przęślików oraz ułamek naczynia sitowego (ryc. 7 b).

Grupa II ceramiki reprezentowana jest przez fragmenty naczyń wykonanych na kole (ryc. 6 i-o). Ogółem znaleziono ok. 360 takich fragmentów, z tego prawie 330 pochodzi z 27 grobów jamowych i warstwowych. Pewna ilość zaokrąglonych

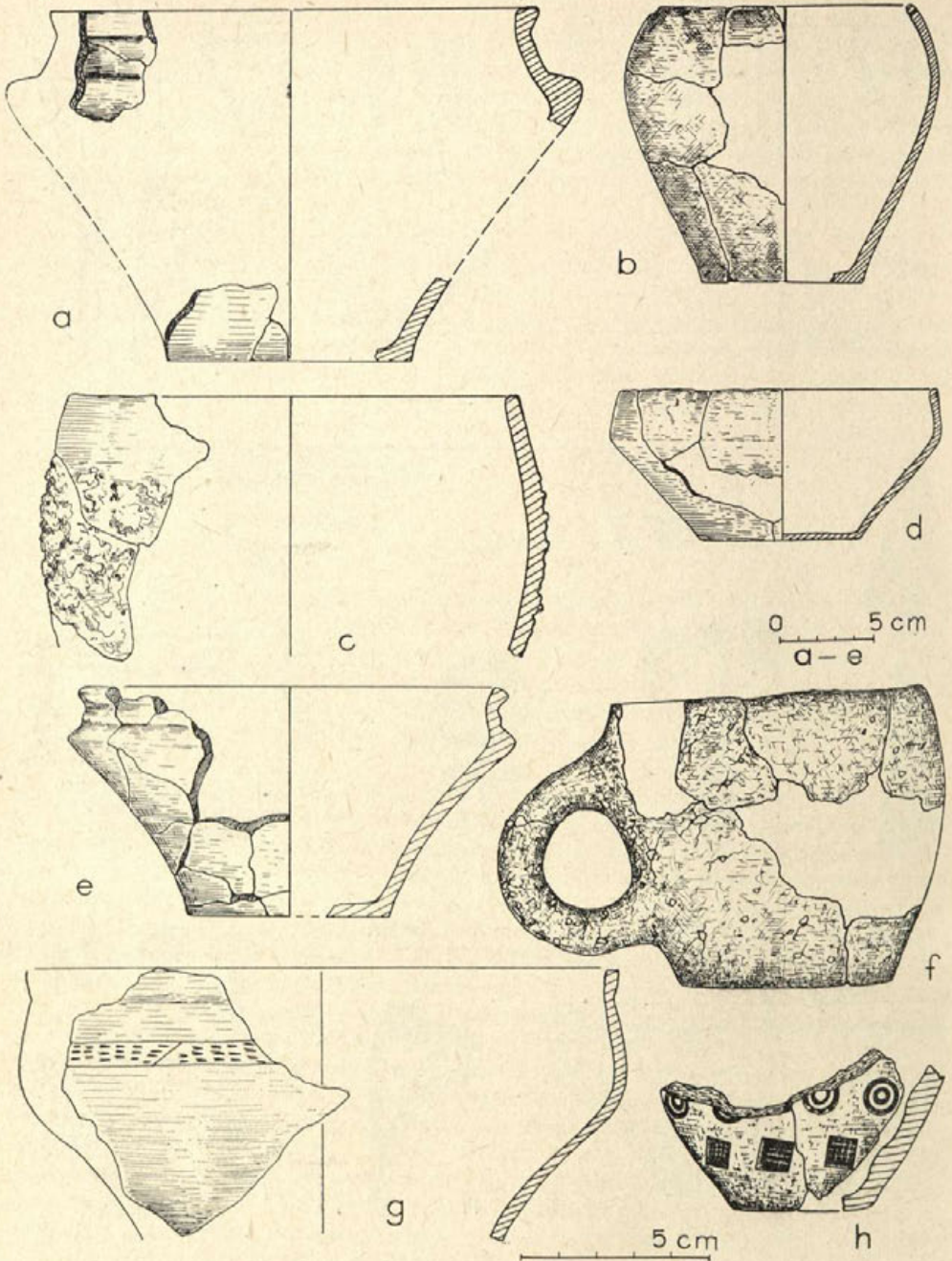

Ryc. 7. Konopnica, woj. Sieradz. Zabytki z grobów:

25 (k-t), 70 (a-e), 73 (f-j), 79 (m, n)

Finds from graves:

25 (k-t), 70 (a-e), 73 (f-j), 79 (m, n)

Ryc. 8. Konopnica, woj. Sieradz. Ceramika ręcznie lepiona z grobów:

4 (g), 41 (c), 69 (a), 82 (f), 93 (d), 96 (b), 107 (e), 123 (h)

Hand-made pottery from graves:

4 (g), 41 (c), 69 (a), 82 (f), 93 (d), 96 (b), 107 (e), 123 (h)

• <http://www.rcin.org.pl>

i startych przełomów tych naczyń prowadzi do wniosku, że część skorup nie trafiła do grobów bezpośrednio po rozbiciu, lecz przebywała przez jakiś czas na powietrzu. Ścianki tej grupy naczyń są starannie wygładzone, ale występują również ułamki o powierzchni gruzełkowatej. Dominuje barwa różowokremowa, rzadziej siwopopielata i kremowożółta. Naczynia tej grupy wykonano z gliny schudzonej na ogół drobnoziarnistym piaskiem. Charakterystyczną cechą tej ceramiki są szerokie brzegi (ryc. 6 m-o). Ornament naczyń grupy II ograniczał się do poziomych żeber, linii falistej i skośnych, delikatnych żłobków. Naczynia omawianej grupy pojawiły się na cmentarzysku w Konopnicy prawdopodobnie na przełomie faz B2/C1 i trwały do V w. włącznie. Końcowa data jest trudna do sprezywania ze względu na brak w grobach dokładniejszych wyznaczników chronologicznych. Ceramika toczona tworzy na omawianym cmentarzysku zwartą grupę (ryc. 5).

Najmniejszą liczebnie grupę III stanowią ułamki naczyń importowanych. Wśród nich wyróżniono 96 ułamków *terra sigillata*, częściowo wtórnie przepalonych w ogniu, i 5 ułamków naczynia prawdopodobnie z resztkami glazury na powierzchni. Fragmenty naczyń *terra sigillata* znaleziono łącznie w 14 grobach, z tym że w 6 przypadkach były to ułamki pojedyncze. Na wielu z nich zachowały się jeszcze dobrze czytelne motywy zdobnicze (ryc. 6 e-h). W poprzednim sprawozdaniu pisałem o znalezieniu *terra sigillata* w 4 grobach jamowych razem z wcześniejszymi formami naczyń kultury przeworskiej. Do tego zespołu możemy dołączyć jeszcze 1 grób jamowy, oznaczony nr 69, odkryty w roku 1975. Fakt znalezienia ceramiki typu *terra sigillata* w 5 grobach datowanych na fazy PL III do B1, jest jak dotąd zjawiskiem wyjątkowym. Z właściwą jego oceną należy niewątpliwie poczekać do czasu przeprowadzenia odrębnych badań *terra sigillata* z Konopnicy.

Przedmioty metalowe, jak już wspomniano, znaleziono w 37 grobach. Najliczniej reprezentowane są sprzączki, noże i fibule. Wszystkie sprzączki, których znaleziono łącznie 16 egzemplarzy, posiadają konstrukcję dwu- i trójdzielną, a wykonane zostały z żelaza. Najstarsza posiada kolistą ramę z przedłużonym kołcem (ryc. 9 a) i datowana jest na koniec fazy PL III lub początek B1¹⁰. Jedyna sprzączka ósemkowata (ryc. 9 b) pochodzi z fazy B1. Najmłodszy typ reprezentują sprzączki o ramie kolistej lub owalnej jednostronnie zgrubiałej (ryc. 9 e), które znajdowano razem z ceramiką toczoną. Sprzączki tego typu datowane są na późne fazy okresu rzymskiego¹¹. Noże reprezentowane są również przez 16 egzemplarzy, przy czym 5 znaleziono luźno. Długość ich wahała się od 7 do 16 cm. Najczęściej występowały noże o prostym ostrzu z obustronnie wydzielonym trzpieniem, które w późnym okresie rzymskim otrzymują dodatkowo podłużne wgłębienia poniżej grzbietu ostrza (ryc. 9 h). Nożyki sierpikowate reprezentowane są przez 3 egzemplarze (ryc. 9 n). Najciekawszy z nich wydaje się być nożyk z grobu 65 (ryc. 9 o), znaleziony razem z prostokątną sprzączką i ceramiką wykonaną na kole.

Na cmentarzysku w Konopnicy znaleziono 14 egzemplarzy fibul o różnym stopniu zachowania, przy czym 4 zapinki omówione zostały w poprzednim sprawozdaniu¹². Wśród 10 pozostałych zapinek znalazła się tylko jedna fibula brązowa (ryc. 9 i), wczesnorzymska, z uszkodzoną ażurową pochewką. Fibule konstrukcji późnolateńskiej reprezentowane są przez 4 okazy (ryc. 7 n), głównie odmiany O J. Kostrzewskiego. Wszystkie posiadają wysoki kabłąk z pierścieniowatym zgrubieniem i górną cięciwą. Najmłodsza chronologicznie grupa reprezentowana jest przez 4 żelazne zapinki jednodzielne z podwiniętą nóżką i górną cięciwą (ryc. 9 j, k). Dwie zapinki tej grupy posiadają na nóżce ozdobne nacięcia. Zapinki tego typu,

¹⁰ Liana, *Chronologia...*, s. 447.

¹¹ K. Godłowski, *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*, Katowice—Kraków 1969, s. 173.

¹² Abramek, *Cmentarzysko...*, s. 221, 224, 225, 227.

Ryc. 9. Konopnica, woj. Sieradz. Niektóre przedmioty metalowe znalezione na cmentarzysku w grobach:

2 (b), 9 (n), 30 (c), 46 (d), 48 (l), 52 (f, k), 65 (g, o), 75 (a), 78 (j), 87 (m), 93 (i), 104 (h, l), 125 (e)

Selection of metal objects found in the cemetery in graves:

2 (b), 9 (n), 30 (c), 46 (d), 48 (l), 52 (f, k), 65 (g, o), 75 (a), 78 (j), 87 (m), 93 (i), 104 (h, l), 125 (e)

odpowiadające typowi 158 Almgrena, pojawiły się na cmentarzysku w Konopnicy prawdopodobnie na przełomie faz B2/C1.

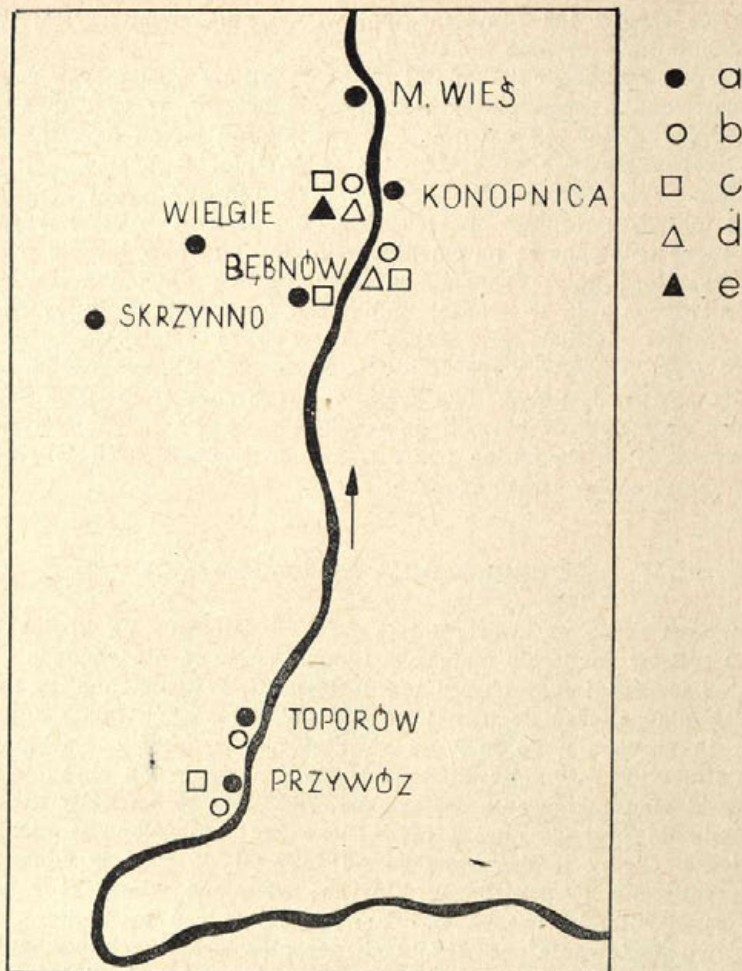
Kolejną pod względem liczebności grupę zabytków metalowych stanowią groty. Ogółem znaleziono 5 egzemplarzy tego typu zabytków, w tym dwa groty dziurytów (ryc. 7 h), długości 16,4 cm oraz 21,5 cm. Pośród trzech pozostałych na uwagę zasługuje grot znaleziony w grobie 104 o krótkiej i facetowanej tulejce oraz gwiazdkowym w przekroju liścieniu (ryc. 9 l). Ten typ grotu występuje bardzo rzadko na obszarze kultury przeworskiej w późnym okresie rzymskim. Igły i brzytwy reprezentowane są na cmentarzysku w Konopnicy łącznie przez 6 egzemplarzy. Wszystkie 3 igły wykonano z żelaza, a ich długość waha się od 9 do 11,5 cm. Znajdowano je w grobach kobiecych i męskich. Brzytwy natomiast pochodzą z grobów męskich, przy czym największy i najciekawszy okaz pochodzi z grobu 87 (ryc. 9 m). W wyposażeniu grobów męskich znaleziono ponadto dwa egzemplarze żelaznych nożyc, dwa trapezowate krzesiwa, ozdobne szczydo i mały tłoczek, dwa duże żelazne haczyki do wędki (ryc. 9 d) i jedyne dotychczas okucie pochwy miecza. Niewiele można powiedzieć o umbach, których jedynie niewielkie fragmenty znaleziono w trzech grobach.

CHRONOLOGIA CMENARZYSKA

Najstarszym zespołem zwartym jest grób 26 datowany na koniec fazy PL III. Dalszych 9 grobów zawierało materiały typowe zarówno dla późnego okresu lateńskiego, jak i wczesnej fazy okresu rzymskiego B1. Wstępna analiza zespołów grobowych pozwala zaliczyć do pełnej fazy B1 ok. 20 grobów, do faz przejściowych B1-B2 ok. 10 grobów, a do fazy B2 również ok. 20 grobów. Następnich 30 grobów nie dostarczyło pewniejszych danych dla oznaczenia ich chronologii ze względu na kiepski stan zachowania materiałów. Pozostałe 35 zespołów grobowych zaliczono ogólnie do późnego okresu rzymskiego bez szczegółowego rozbicia na fazy chronologiczne. Groby te datowane są od fazy C1 do fazy D włącznie. Do najmłodszych zaliczono te zespoły, w których znaleziono sprzączki z jednostronnie zgrubiałą ramą, ułamki naczyń wykonanych na kole i ceramikę z ornamentem stempelkowym. Datowanie poszczególnych zespołów grobowych wskazuje, że cmentarzyska w Konopnicy używano bez przerwy przez przeszło 400 lat. Groby najstarsze, jak to wynika z planigrafii cmentarzyska (ryc. 5), znajdowały się w centrum i bardziej ku wschodowi, tworząc dwa niewielkie skupiska.

Najwięcej trudności, z uwagi na nietypowy zestaw inwentarza, stwarza właściwe określenie chronologii grobów jamowych oznaczonych numerami 8, 19, 42, 62, 69, 73, 75. Chciałbym przypomnieć, że w pierwszych 5 grobach znaleziono ułamki naczyń *terra sigillata* razem z wczesnymi formami kultury przeworskiej, a datowanie tych grobów jest nadal sprawą otwartą. W wyposażeniu grobu 73 znaleziono fibulę z podwiniętą nóżką i facetowanym kabłąkiem (ryc. 7 i) w towarzystwie materiałów typowych dla fazy B1 okresu rzymskiego. W grobie tym znaleziono także grot dziurytu oraz duży nit (ryc. 7 h, j). Wypełnisko grobu 73 nie było naruszone, a fibula razem z nitem zalegała w połowie głębokości jamy. Zapinki z podwiniętą nóżką datowane są najwcześniej od przełomu faz B1/B2¹³, przy czym facetowanie kabłąka uważa się za cechę późniejszą. Wydaje się, iż mamy tu do czynienia z dwoma ewentualnościami: 1 — długim przetrwaniem elementów starszych chronologicznie, 2 — wcześniejszym pojawieniem się zapinek z podwiniętą nóżką.

¹³ K. Godłowski, L. Szadkowska, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tarnowie, pow. Opole*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 5: 1972, s. 103.

Ryc. 10. Importy rzymskie znalezione nad górną Wartą:

- a — monety; b — importy ceramiczne; c — importy szklane; d — ozdoby;
- e — naczynia brązowe

Roman imports found on the upper Warta:

- a — coins; b — pottery; c — glass objects; d — ornaments; e — bronze vessels

Jeszcze bardziej zaskakujący był inwentarz grobu 75, gdzie w jednej jamie można wydzielić dwa różne chronologicznie zespoły. Do zespołu starszego, datowanego na koniec PL III lub początek B1, należą: sprzączka (ryc. 9 a), ozdobne nożyce, mały tłoczek i ułamki naczynia czernionego. Wymienione przedmioty metalowe znajdowały się w jednym miejscu na samym spodzie jamy. Zespół drugi, pochodzący z faz C2-C3, składał się z ułamków naczyń toczonych i ręcznie lepionych oraz z trójkątnego wisiorka żelaznego. Zabytki te zalegały w górnych partiach jamy grobowej. W najbliższym sąsiedztwie grobu 75 znajdowały się jedynie groby późnorzymskie. Nie stwierdzono też istnienia w tym miejscu starszej jamy grobowej lub jej uszkodzenia przez grób młodszy. W świetle tych danych całkiem prawdopodobne jest wtórne zakopanie zespołu pierwszego w grobie 75.

UWAGI

Cmentarzysko w Konopnicy jest w międzyrzeczu górnej Proсны i Warty jedynym, jak dotąd, obiektem kultury przeworskiej o tak dużej rozpiętości chronologicznej. Z rozmieszczenia odkrytych grobów wynika, że przebadano przypuszczalnie ok. 80% cmentarzyska, przy czym liczba odkrytych grobów wydaje się być mała w stosunku do okresu użytkowania tego obiektu. Wiadomo, że długotrwałe cmentarzyska zakładano w miejscach charakteryzujących się gęstym i trwałym osadnictwem, gdzie istniały dobre gleby lub szlaki handlowe. W naszym przypadku druga możliwość jest bardziej przekonująca, za czym przemawiają mnożące się ostatnio znaleziska importów wzdłuż rzeki Warty (ryc. 10). Można już dziś powiedzieć, że kompleks osadniczy Konopnica-Strobin jest odpowiednikiem podobnego zespołu zlokalizowanego ok. 20 km dalej w rejonie Przywozu i Toporowa¹⁴. Z bardziej interesujących zagadnień na czoło wysuwa się problem *terra sigillata*, tzn. ustalenie jej pochodzenia i określenie wieku. Nie wiadomo jeszcze, czy pojawienie się tej ceramiki w tak wczesnych zespołach jest zjawiskiem przypadkowym, czy też ma ono jakieś inne uzasadnienie.

Z pewnością dalsze badania w Konopnicy i Strobinie znacznie zwiększą zasób źródeł archeologicznych, umożliwiając tym samym bardziej wnikliwe i wszechstronne rozpatrzenie problemów osadniczych i kulturowych nad górną Wartą w pierwszych wiekach naszej ery.

Muzeum Ziemi Wieluńskiej
w Wieluniu

BOGUSŁAW ABRAMEK

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT KONOPNICA
ON THE WARTA IN 1973-1975

The archaeological investigations which were conducted at Konopnica on the Warta by the Wieluń Museum in 1973-1975, were concentrated on two features of the Przeworsk culture, i.e. a barrow on site 5 and a cemetery on site 7.

At the start of the excavations, the barrow measured some 21 m. in diameter at the base and was about 120 cm. high. Its core, which consisted of a stone pavement, was partly damaged at the close of the 19th century. Directly under the pavement were three pit burials placed side by side, and remains of a funerary pyre. The grave goods were rather poor and deformed by the cremation fire. Apart from sherds which belong to several vessels of local origin fragments of 2 wheel-made bowls with black glaze, derived from the Meriterranean area, have come to light. This kind of pottery has not yet been recorded in the Przeworsk culture area. Burial no. 2 contained some 300 g of molten sheet derived from a bronze vessel. The barrow of Konopnica dates from the end of phase B₂ of the Roman period.

The cemetery lies some 250 m. south of the barrow. So far, about 80% of its area have been explored, yielding 125 graves and 3 unfurnished pits. Six graves contained urns, 5 were dispersed cremation burials, and the rest were pit burials. The urn graves, which were the most damaged by ploughing, date from phase

¹⁴ E. Kaszewska, *Kultura przeworska w Polsce środkowej*, Prac. Mat. Łódź, nr 22: 1975, s. 214 i n.

B₁-B₂. Apart from grave 4, dated to early B₁ phase, the dispersed cremation burials were situated in the latest part of the cemetery. They contained fragments of wheel-made pots and buckles with frames thickened on one side. These graves date from phases C₂-D. About 30 pit burials are regarded as partial burials, symbolically furnished. They occurred during the whole period the cemetery was in use. The ritually broken pots are a characteristic trait of the burial rite. Occasionally, a spearhead or a knife was stuck into the grave. Among the pottery, three groups have been distinguished: hand-made pots, wheel-made ware and pottery imported from the Roman Empire. Group I shows features typical of the whole hand-made pottery of the Przeworsk culture. Group II is represented by 360 fragments, 330 of which come from graves. This pottery forms a compact concentration in the cemetery described. Group III consists of 96 *terra sigillata* sherds and of 5 fragments derived from a vessel with traces of glaze. Very surprising was the discovery of *terra sigillata* in 5 pit graves together with materials of the Przeworsk culture dating from phases PL III to B₁. So far this phenomenon has not been noted in the Przeworsk culture.

Metal artifacts consist of 16 iron buckles, 16 knives, 14 brooches (2 imported ones), 5 spearheads; pendants, needles and razors being represented by 3 specimens each, and scissors, fire-steels, punches and fish-hooks by 2.

The chronology of the cemetery at Konopnica, established on the basis of the materials so far obtained, ranges from the end of phase PL III to the end of phase D.